टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे

गृहपाठ

बी. ए. राज्यशास्त्र

द्वितीय वर्ष (सत्र ३ व सत्र ४)

२०१७–१८

प्रती : १०००

गृहपाठ लिहिण्यापूर्वी विद्यार्थ्यांनी पुढील सूचना वाचाव्यात व त्याप्रमाणे गृहपाठांचे काम करावे.

१. बी. ए. (विशारद) सामाजिकशास्त्रे या अभ्यासक्रमातील गृहपाठ लेखन हा महत्त्वाचा आणि अनिवार्य भाग आहे. गृहपाठ लिहिण्यापूर्वी विद्यार्थ्याने संबंधित विषयाचे पुस्तक वाचून मगच गृहपाठ लिहिणे आवश्यक आहे. त्यामुळे विद्यार्थ्यांचा विषयाचा अभ्यास होतो. स्वयंअध्ययनाची सवय व्हावी व उत्तरपत्रिका लेखनाचा सराव व्हावा, हाच गृहपाठ लेखनामागील हेतू आहे.

२. गृहपाठ लिहिताना पुस्तकातील मजकुराची केवळ नक्कल करू नये. विद्यार्थ्याने विषय समजून घेऊन गृहपाठ लिहिला आहे की नाही हे जाणीवपूर्वक पाहिले जाते आणि त्याप्रमाणे गुण दिले जातात.

३. गृहपाठ त्यांच्या अनुक्रमानुसार व सलग लिहावेत. एक गृहपाठ संपल्यावर ठळक रेघ मारून पुढील ओळीवर अथवा नव्या पानावर पुढील गृहपाठ लिहावा. उत्तरात लाल शाईचा वापर करू नये. योग्य समास सोडावा.

४. मोठ्या प्रश्नांचे उत्तर ४० ते ५० ओळींत असावे. गरजेनुसार जास्त चालेल. टीपा लिहा प्रत्येकी २०–२५ ओळींत उत्तर असावे.

५. उत्तरात गरज नसताना १, २, ३....... असे आकडे घालण्याऐवजी योग्य परिच्छेद पाडावेत.

६. उत्तराला सुरुवात करताना प्रास्ताविक व उत्तराच्या शेवटी समारोप असेल, तर ते उत्तर अधिक चांगले मानले जाते.

७. सत्र ३ व सत्र ४ चे गृहपाठ एकत्रित दिलेले आहेत, याची नोंद घ्यावी.

८. विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार 'क्षेत्रीय कार्य' अथवा उपक्रम हा प्रश्न घालण्यात आला आहे. त्यासाठी अवांतर वाचन व सद्यःस्थितीतील घडामोडींचे निरीक्षण आवश्यक आहे.

गृहपाठ सादर करण्याची मुदत

सत्र	विना विलंबशुल्क	विलंब शुल्कासह
तिसरे	१५ ऑक्टोबर २०१७	३१ ऑक्टोबर २०१७
चौथे	२८ फेब्रुवारी २०१८	१५ मार्च २०१८

भारताचे शासन आणि राजकारण (PC-301) - भाग – १

सत्र – ३

प्र. १. भारतीय राज्यघटनेची वैशिष्ट्ये कोणती आहेत ? **गुण : १५**

उत्तर – प्रास्ताविक – भारतीय राज्यघटनेची वैशिष्ट्ये – जगातील सर्वांत मोठी राज्यघटना – लिखित घटना – परिवर्तनीयता व ताठरता यांचा समतोल – जनतेचे सार्वभौमत्व; सार्वभौम, समाजवादी – धर्मनिरपेक्ष – लोकशाही – प्रजासत्ताक राज्य – गणराज्य – मूलभूत अधिकारांची घटनेत नोंद – संसदीय शासनपद्धती – मार्गदर्शक तत्त्वांचा घटनेत समावेश – प्रौढ मताधिकार – एकेरी नागरिकत्व – अल्पसंख्यकांना संरक्षण – कल्याणकारी राज्य – स्वतंत्र न्यायव्यवस्था – द्विगृही कायदेमंडळ इ. वैशिष्ट्यांची चर्चा करणे – समारोप.

प्र. २. भारतीय राज्यघटनेतील मूलभूत अधिकार स्पष्ट करा. **गुण : १५**

उत्तर – प्रास्ताविक – भारतीय राज्यघटनेतील मूलभूत अधिकार – समतेचा अधिकार : स्पष्टीकरण – स्वातंत्र्याचा अधिकार : स्पष्टीकरण – शोषणाविरुद्धचा अधिकार : स्पष्टीकरण – धार्मिक स्वातंत्र्याचा अधिकार : स्पष्टीकरण – सांस्कृतिक आणि शैक्षणिक अधिकार : स्पष्टीकरण – मालमत्ताविषयक अधिकार : स्पष्टीकरण – घटनात्मक उपायांबाबचे अधिकार : स्पष्टीकरण – समारोप.

प्र. ३. पुढील प्रश्नांची २५–३० ओळींत उत्तरे लिहा. (कोणतीही दोन) **गुण : १५**

अ) भारतीय राष्ट्रपतींची निवडणूक, मुदत, राजीनामा, अधिकार व कार्ये यांवर आधारित टिपण तयार करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – भारतीय राष्ट्रपतींची निवडणूक – मुदत – राजीनामा – महाभियोग – अधिकार व कार्ये – राष्ट्रपतींचे अधिकार प्रत्यक्षात पंतप्रधान व मंत्रिमंडळ वापरतात – चर्चा – समारोप.

ब) भारतीय संसदेचे अधिकार व कार्ये स्पष्ट करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – संसदेचे अधिकार व कार्ये – विधिविषयक अधिकार – अधिकारांवरील मर्यादा – आर्थिक अधिकार व कार्ये – अधिकारांवरील मर्यादा – प्रशासकीय अधिकार व कार्ये – अधिकारांवरील मर्यादा – घटनात्मक अधिकार व कार्ये – इतर अधिकार व कार्ये – समारोप.

क) 'भारतीय संघटराज्याचा कल केंद्राकडे झुकणारा आहे', चर्चा करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – भारतीय संघराज्याचे स्वरूप – केंद्र व रज्यातील वैधानिक संबंध – केंद्र व राज्यातील प्रशासकीय संबंध – केंद्र व राज्यातील आर्थिक संबंध – इतर संबंध – समारोप.

ड) सर्वोच्च न्यायालयाचे अधिकार व कार्ये यांची चर्चा करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – तीन प्रकारचे न्यायाधिकार –१) मूळचा न्यायाधिकार २) अपीलविषयक न्यायाधिकार ३) सल्लाविषयक न्यायाधिकार.

सर्वोच्च न्यायालयाची कार्ये – १) घटक राज्ये व केंद्र सरकारमधील वादातील मध्यस्थ २) मूलभूत अधिकारांचे संरक्षण – बंदीप्रत्यक्षीकरण, परमादेशलेख, प्रतिषेधलेख, अधिकारपृच्छा लेख, प्राकर्षणाद्वारे,

३) अपिलासाठी विशेष परवानगी देणे ४) मूळ न्यायाधिकाराच्या कक्षेत नसणाऱ्या प्रकरणाबाबत सल्ला देण्याचा अधिकार ५) अभिलेख न्यायालय ६) स्वतःच्या निर्णयाचा फेरविचार करणे ७) संसदेने दिलेले अधिकार ८) आज्ञा देण्याचा अधिकार ९) इतर अधिकार व कार्ये – समारोप.

प्र. ४. टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन) **गुण : १५**

अ) भारतीय नागरिकत्वाबाबतच्या तरतुदी

उत्तर – प्रास्ताविक – वास्तव्याधारे नागरिकत्व – स्थलांतरित व्यक्तींना मिळणारे नागरिकत्व – भारतीय नागरिकत्व कायदा १९५५ अ – जन्माधारे, ब – कुलाधरे – परदेशी नागरिकांना नोंदणीद्वारे – नागरिकत्व रद्द होण्याबाबतच्या तरतुदी – समारोप.

ब) केंद्रीय मंत्रिमंडळाची रचना व घटनात्मक स्थान

उत्तर – प्रास्ताविक – राष्ट्रपतिपदाची औपचारिकता – पंतप्रधानांचे घटनात्मक स्थान – संयुक्त जबाबदारीचे तत्त्व – समारोप.

क) संसदेतील कायदा करण्याची प्रक्रिया

उत्तर – प्रास्ताविक – प्रथम वाचन – दुसरे वाचन – समिती अवस्था – अहवाल अवस्था – तिसरे वाचन – राष्ट्रपतींची स्वाक्षरी – समारोप.

ड) आणीबाणीचे प्रकार

उत्तर – प्रास्ताविक – आणीबाणीचे प्रकार – युद्ध किंवा बाह्य आक्रमण – अंतर्गत अशांतता – आर्थिक आणीबाणी – घटकराज्यातील आणीबाणी – समारोप.

प्र. ५. क्षेत्रीय कार्य – आपल्या परिसरात राहणाऱ्या दहा व्यक्तींच्या मुलाखती घ्या. त्यांना पुढील प्रश्न विचारा. **गुण : २०**

१) भारतीय राज्यघटनेची त्यांना माहिती आहे का ?

२) मूलभूत अधिकारांच्या घटनेतील समावेशाबाबत त्यांना माहिती आहे का ?

३) जर असेल तर, घटनेत किती मूलभूत अधिकारांचा समावेश आहे ? यांतील कोणते तुम्हाला माहीत आहेत ?

४) राज्यघटनेत मूलभूत अधिकारांचा समावेश करण्यामागे काय उद्देश होता ?

या प्रश्नांच्या उत्तरांच्या आधारे दोन फुलस्केप पानांचे टिपण तयार करा. या आधारे त्यांना मूलभूत अधिकारांबाबत किती जागृती आहे, याबाबतचा निष्कर्ष या टिपणात लिहा.

भारताचे शासन आणि राजकारण (PC-401) - भाग – २

सत्र – ४

प्र. १. भारतातील निवडणूक पद्धती व प्रक्रिया यांवर टिपण लिहा. **गुण : १५**

उत्तर – प्रास्ताविक – राज्यघटनेने भारतातील निवडणुकीसाठी निश्चित केलेली तत्त्वे – एक–सदस्यीय प्रादेशिक मतदारसंघ – ४२ वी घटनादुरुस्ती – १९७८ चा लोकप्रतिनिधी कायदा – समारोप.

प्र. २. १९७७ नंतर भारतीय राजकारणावर प्रभाव पाडणाऱ्या घटनांचा आढावा घ्या. **गुण : १५**

उत्तर – प्रास्ताविक – १९७७ पूर्वीची भारतातील राजकीय स्थिती – १९७५ ची आणीबाणी व १९७७ ची निवडणूक – १९७७ नंतरच्या भारतीय राजकारणावर प्रभाव पाडणाऱ्या घटना – १) काँग्रेसच्या प्रभावात तुलनात्मक घट २) केंद्रानुवर्तित्वामुळे घटक राज्यांत अस्थिरता ३) राज्य पातळीवर नव्या राजकीय शक्तींचा उदय ४) सीमावर्ती राज्यांतील अस्थिरता ५) काँग्रेसला एकमेव राष्ट्रीय पर्याय उभा करण्यात असमर्थता – समारोप.

प्र. ३. पुढील प्रश्नांची २५–३० ओळींत उत्तरे लिहा. (कोणतेही दोन) **गुण : १५**

अ) भारतातील सनदी सेवांचे प्रकार सांगून, अखिल भारतीय सेवांची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – भारतातील सनदी सेवांचे प्रकार– १) केंद्र सेवा २) राज्य सेवा ३) अखिल भारतीय सेवा – अखिल भारतीय सेवांची वैशिष्ट्ये – समारोप.

ब) महाराष्ट्रातील जातीचे राजकारण, यावर टिपण लिहा.

उत्तर – प्रास्ताविक – ब्राह्मण जातीचे राजकारण – मराठा जातीचे राजकारण – दलित राजकारण – इतर मागास जातींचे राजकारण – समारोप.

क) हिंदी आणि इंग्रजीच्या समर्थनार्थ व विरोधी मांडण्यात येणारे मुद्दे स्पष्ट करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – हिंदी भाषेच्या समर्थनार्थ मांडण्यात येणारे मुद्दे – हिंदी भाषेच्या विरोधात मांडण्यात येणारे मुद्दे – इंग्रजी भाषेच्या विरोधात मांडण्यात येणारे मुद्दे – इंग्रजी भाषेच्या समर्थनार्थ मांडण्यात येणारे मुद्दे – समारोप.

ड) सनदीसेवेतील भरतीच्या पद्धती सांगून, त्यांच्या गुण–दोषांची चर्चा करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – भरतीच्या दोन पद्धती – १) प्रत्यक्ष भरती २) अप्रत्यक्ष भरती – प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष भरतीचे गुण–दोष – समारोप.

प्र. ४. टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन) **गुण : १५**

अ) निवडणूक आयोग

उत्तर – प्रास्ताविक – घटनात्मक स्वायत्त यंत्रणा – मुख्य निवडणूक आयुक्त–नियुक्त, पदभ्रष्ट करणे,

– निवडणूक आयोगाची कार्ये – समारोप.

ब) दक्षिणेतर राज्यांतील भाषावाद

उत्तर – प्रास्ताविक – महाराष्ट्र–गुजरात सीमाप्रश्न – महाराष्ट्र–कर्नाटक सीमाप्रश्न – आसाम प्रश्न – पश्चिम बंगाल–दार्जिलिंग प्रश्न – पंजाब प्रश्न – समारोप.

क) सनदी सेवेची अलिप्तता

उत्तर – प्रास्ताविक – सनदी सेवेची अलिप्तता – अर्थ – सनदी सेवेची अलिप्तता – इंग्लंडकडून संकल्पना घेतली – या संकल्पनेमागील धारणा – समारोप.

ड) पंचायत राज्यव्यवस्थेपुढील समस्या

उत्तर – प्रास्ताविक – पंचायत राज्यव्यवस्थेपुढील समस्या – – आर्थिकदृष्ट्या कमजोर – पुरेशा अधिकारांचा अभाव – योग्य नेतृत्वाचा अभाव – लोकांची उदासीनता – गटबाजी – विषमता कमी करण्यात अपयश – सत्तेचे राजकारण – समारोप.

प्र. ५. क्षेत्रीय कार्य – तुमच्या शहराच्या वार्डमधील/ गावातील/ नगरपालिकेतील निवडणुकीवर पुढील घटकांचा प्रभाव पडतो का ? **गुण : २०**

धर्म – जात – उमेदवार निवड, निवडणुकीचा प्रचार – राजकीय पक्षांचे कार्यक्रम व जाहीरनामे – धोरणे, प्रत्यक्ष मतदान व निवडणुकांचे निकाल, या आधारे २ ते ३ फुलस्केप पानांचे टिपण तयार करा.

भारतातील स्थानिक स्वराज्य शासनसंस्था (PC-302) - भाग – १

सत्र – ३

प्र. १. स्थानिक स्वराज्य संस्थांचा अर्थ, वैशिष्ट्ये व महत्त्व स्पष्ट करा. गुण : १५

उत्तर – प्रास्ताविक – स्थानिक स्वशासनाचा अर्थ व व्याख्या – वैशिष्ट्ये –केंद्र व राज्य सरकारवरील कामाचा बोजा कमी होतो – कार्यक्षम प्रशासनासाठी – स्थानिक जनतेचे सहकार्य – जनसेवा – राजकीय शिक्षण मिळते – लोकशाहीसाठी उपयुक्त – सरकार आणि जनता यांमधील दुवा – आदर्श नागरिकांचे गुण – नेतृत्व – समारोप.

प्र. २. जिल्हा परिषदेची माहिती पुढील मुद्द्यांच्या आधारे स्पष्ट करा. १) रचना – १९९३ पूर्वीची, १९९३ नंतरची २) समित्या– त्यांचे अधिकार व कार्ये ३) मुख्य कार्यकारी अधिकारी. गुण : १५

उत्तर – प्रास्ताविक – जिल्हा परिषदेची रचना १९९३ पूर्वीची, १९९३ नंतरची – विविध समित्या, त्यांचे सदस्य, सभापती – स्थायी समिती – रचना समितीचे विशेषाधिकार व कार्ये – वित्तसमिती – समितीचे विशेषाधिकार व कार्ये – कृषी समिती – समाजकल्याण समिती – बांधकाम समिती – शिक्षण समिती – महिला

व बालकल्याण समिती – आरोग्य समिती – पशुसंवर्धन व दुग्धविकास समिती – विषय समित्यांचे अधिकार व कार्ये – समारोप.

प्र. ३. पुढील प्रश्नांची २५–३० ओळींत उत्तरे लिहा. (कोणतीही दोन) गुण : १५

अ) श्री. वसंतराव नाईक समितीने सांगितलेला महाराष्ट्रातील पंचायत राज्याचा आकृतिबंध लिहा.

उत्तर – प्रास्ताविक – श्री. वसंतराव नाईक समिती – नाईक समितीनुसार महाराष्ट्रातील पंचायती राज्याची वैशिष्ट्ये – नाईक समितीनुसार महाराष्ट्रातील पंचायत राज्याचा आकृतिबंध – जिल्हा परिषद – पंचायत समिती – ग्रामपंचायत – समारोप.

ब) ७३ वी घटना दुरुस्ती .

उत्तर – प्रास्ताविक – ७३ वी घटना दुरुस्ती – प्रमुख तरतुदी – पंचायतराज संस्थानिर्मिती – कार्यकाल – निवडणुका – आरक्षण – आर्थिक निधी संदर्भातील तरतुदी – राज्य वित्त आयोग – हिशेब तपासणी – ग्रामसभा – पंचायत राज्याचे अधिकार व जबाबदाऱ्या – ७३ व्या घटना दुरुस्तीचे समीक्षण – समारोप.

क) पंचायत समितीवर टिपण तयार करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – पंचायत समितीची रचना (१९९४ नंतरची) – पंचायत समितीचे अधिकार व कार्ये – उत्पन्नाची साधने – समारोप.

ड) जिल्हा परिषदेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांवर टिपण तयार करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – मुख्य कार्यकारी अधिकारी – मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्याची कार्ये – समारोप.

प्र. ४. टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन) गुण : १५

अ) सामूहिक विकास कार्यक्रम

उत्तर – प्रास्ताविक – सामूहिक विकास कार्यक्रमांमधील कार्यक्रम – सामूहिक विकास योजनांसाठी यंत्रणा – केंद्रपातळी – राज्यपातळी – जिल्हापातळी – गटपातळी – ग्रामपातळी – समारोप.

ब) ग्रामपंचायत

उत्तर – प्रास्ताविक – स्थापना – ग्रामपंचायत सभा – सरपंच, उपसरपंच – ग्रामपंचायतीची कार्ये व अधिकार – ग्रामसेवक – समारोप.

क) गटविकास अधिकारी

उत्तर – प्रास्ताविक – नेमणूक – अधिकार व कार्ये – समारोप.

ड) राज्यवित्त आयोग

उत्तर – प्रास्ताविक – राज्यवित्त आयोगाचे उद्देश व कार्यकक्षा – राज्यवित्त आयोगाचे उद्दिष्ट – समारोप.

प्र. ५. क्षेत्रीय कार्य – आपल्या गावातील/ शहरातील स्थानिक स्वराज्यसंस्थेस भेट देऊन तिथले लोकनियुक्त सभागृहाचे कामकाज कसे चालते, याविषयीचे साधारण दोन फुलस्केप पानी टिपण तयार करा.

गुण : २०

भारतातील स्थानिक स्वराज्य शासनसंस्था (PC-402) - भाग – २

सत्र – ४

प्र. १. महानगरपालिकेची रचना स्पष्ट करा. **गुण : १५**

उत्तर – प्रास्ताविक – महानगरपालिकेचे प्रमुख घटक – परिषद – पदाधिकारी महापौर, उपमहापौर – समित्या – आयुक्त. परिषद – सदस्य, संख्या, पात्रता, नामनिर्देशित सदस्य, कार्यकाल.

परिषदेचे अधिकार व कार्ये – पदाधिकारी – महापौर–उपमहापौर –निवड, कार्यकाल, मानधन व भत्ते, अधिकार व कार्ये. समित्या – स्थायी, परिवहन, प्रभाग, शिक्षण, विशेष व तदर्थ किंवा तात्पुरत्या समित्या – आयुक्त – कार्यकारी प्रमुख – समारोप.

प्र. २. स्थानिक स्वराज्य संस्थांमधील त्रुटी स्पष्ट करून, स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या सुधारणेसाठी उपाय सांगा. **गुण : १५**

उत्तर – प्रास्ताविक – स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या त्रुटी – पक्षीय राजकारणाचा प्रभाव – निवडणुकांमधील दोष – जबाबदारीतील वाढ पेलण्यात असमर्थता – कार्यक्षम प्रशासकांचा अभाव – आर्थिक समस्या – अधिकारीवर्गातील तणाव – दुर्बल घटकांचा कमी सहभाग – जाती–धर्माचे प्राबल्य – कठोर नियंत्रण – स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या त्रुटी सुधारण्यासाठी उपाय – समारोप.

प्र. ३. पुढील प्रश्नांची २५–३० ओळींत उत्तरे लिहा. (कोणतीही दोन) **गुण : १५**

अ) नगरपालिकेची रचना स्पष्ट करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – नगरपालिकेत पुढील प्रमुख घटक आढळतात– १) नगरपरिषद २) पदाधिकारी ३) समित्या ४) मुख्याधिकारी. १) नगरपरिषद – सदस्य, पात्रता, आरक्षण, नामनिर्देशित सदस्य, कार्यकाल. २) पदाधिकारी – नगराध्यक्ष–उपाध्यक्ष. – आरक्षण, उपाध्याक्ष, कार्यकाल, मानधन व भत्ते, कार्ये ३) समित्या – स्थायी, विषयसमित्या ४) मुख्याधिकारी – कार्ये – समारोप.

ब) छावणी मंडळाची रचना व कार्ये लिहा.

उत्तर – प्रास्ताविक – छावणी मंडळाची वैशिष्ट्ये – रचना– श्रेणी – सदस्य – छावणी मंडळाची कार्ये –१) अनिवार्य २) ऐच्छिक – समारोप.

क) स्थानिक स्वराज्य संस्थांवरील राज्यशासनाच्या वैधानिक व प्रशासकीय नियंत्रणाची चर्चा करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – विधिमंडळाचे नियंत्रण – प्रशासकीय नियंत्रण – अधिकाऱ्याची नियुक्ती – तपासणीचे अधिकार – चौकशी व अहवाल – पदाधिकाऱ्यांना पदच्युत करणे – स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी संमत केलेले ठराव रद्द करणे – हयगय, दिरंगाईवर कारवाई – पदाधिकाऱ्यांची निवड व अविश्वासाच्या ठरावाची अंमलबजावणी – स्थानिक स्वराज्य संस्था विसर्जित करणे – समारोप.

ड) स्थानिक स्वराज्य संस्थांवरील आर्थिक नियंत्रणे विशद करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – करविषयक नियंत्रण – अंदाजपत्रकावरील नियंत्रण – निधीवरील नियंत्रण – हिशेबावर नियंत्रण – अनुदानांवरील नियंत्रण – लेखा परीक्षण – कर्जावरील नियंत्रण – समारोप.

प्र. ४. टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन) **गुण : १५**

अ) महापौर परिषद

उत्तर – प्रास्ताविक – महानगरपालिका – महापौर परिषद – समित्या – नगरआयुक्त – समारोप.

ब) महानगरपालिकांची कार्ये

उत्तर – प्रास्ताविक – अनिवार्य कार्ये – कार्यांची माहिती व यादी देणे – ऐच्छिक कार्ये – कार्यांची माहिती व यादी देणे – समारोप.

क) नगरआयुक्त (Municipal Commissioner)

उत्तर – प्रास्ताविक – नियुक्ती – दर्जा – कार्यकाल – वेतन, भत्ते – अधिकार व कार्ये – महानगरपालिका कायद्यानुसार – मदतीला महानगरपालिकेतील इतर अधिकारी – खरा कार्याधिकारी – समारोप.

ड) स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे यश

उत्तर – प्रास्ताविक – राजकीय जागृती – नेतृत्वाची सोपान परंपरा – विकास – स्त्रियांच्या कार्यशक्तीचा उपयोग – सामाजिक सुधारणा व मागासवर्गीयांचा विकास – वाढता जनसहभाग – समारोप.

प्र. ५. क्षेत्रीय कार्य – आपल्या निवासक्षेत्राशी संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या एका निर्वाचित प्रतिनिधीशी पुढील मुद्द्यांवरून चर्चा करा. व या आधारे दोन फुलस्केप पानांचे टिपण तयार करा. **गुण : २०**

१) आपण किती साली, कोणत्या वॉर्डमधून निवडून आलात ?

२) कोणत्या राजकीय पक्षाशी निगडित आहात ?

३) निवडणुकीच्या जाहिरनाम्यात या राजकीय पक्षाचा कोणता कार्यक्रम होता ?

४) प्रत्यक्ष निवडून आल्यावर यातील कार्यक्रम प्रत्यक्षात आणण्यासाठी या निर्वाचित सदस्याने कोणते प्रयत्न केले?

५) सदर निवडणूक कार्यक्रम व प्रत्यक्षातील तुमच्या निवासक्षेत्रातील प्रश्न–समस्या यांच्यात परस्पर संबंध आहे का ?

आधुनिक राजकीय विचारप्रणाली (PC-303) - भाग – १

सत्र – ३

प्र. १. राष्ट्रवाद म्हणजे काय ? राष्ट्रवादाचे घटक स्पष्ट करा. **गुण : १५**

उत्तर – प्रास्ताविक – राष्ट्रवादाच्या व्याख्या व अर्थ – राष्ट्रवादाचे घटक – वांशिक एकता, भौगोलिक सलगता, भाषिक एकता, सांस्कृतिक एकता, धार्मिक एकता, समान राजकीय आकांक्षा, आर्थिक हितसंबंधाची एकता, व्यक्तिस्वातंत्र्याची आकांक्षा, बुद्धिवाद व विज्ञाननिष्ठ – समारोप.

प्र. २. जॉन स्टुअर्ट मिल यांचे स्वातंत्र्याबाबतचे विचार स्पष्ट करा. **गुण : १५**

उत्तर – प्रास्ताविक – स्वातंत्र्याची आवश्यकता – स्वातंत्र्याचा अर्थ व प्रकार – स्वातंत्र्यावर आघात करणाऱ्या बाबी – समारोप.

प्र. ३. पुढील प्रश्नांची २५–३० ओळींत उत्तरे लिहा. (कोणतीही दोन) **गुण : १५**

अ) धार्मिक राष्ट्रवाद यावर टिपण लिहा.

उत्तर – प्रास्ताविक – धार्मिक पायावर राष्ट्रीय एकात्मता – राजसत्ता व धर्मसत्ता – भांडवलवाद व समाजवाद – हिंदू राष्ट्रवाद – इस्लामी राष्ट्रवाद – समारोप

ब) 'उदारमतवादी तत्त्वांचा आधुनिक काळातील आद्य उद्‌गाता म्हणून लॉकचे नाव अमर आहे' स्पष्ट करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – युरोपातील उदारमतवादाचा जनक – सामाजिक करार – सत्ताविभाजन – प्रतिकार हक्क – मालमत्तेचा हक्क – लॉकच्या विचारांवरील आक्षेप – समारोप.

क) ग्रीनचे स्वातंत्र्य व व्यक्ती व समाज यांविषयीच्या विचारांची चर्चा करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – ग्रीनचे स्वातंत्र्यासंबंधी विचार – ग्रीनचे व्यक्ती व समाजासंबंधी विचार – समारोप.

ड) फॅसिझमची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – हिंसेवर भर – राज्य सर्वश्रेष्ठ – लोकशाही विरोध – साम्यवादाला विरोध – बुद्धिविरोधी तत्त्वज्ञान – साम्राज्यवादाचा पुरस्कार – सत्तेच्या केंद्रीकरणावर भर – संघप्रधान राज्य – समारोप.

प्र. ४. टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन) **गुण : १५**

अ) आर्थिक राष्ट्रवाद

उत्तर – प्रास्ताविक – उत्पादन शक्तीच्या विकासाचा सिद्धांत – आर्थिक संरक्षणनीतीचा पुरस्कार – औद्योगिकीकरणावर भर – समारोप.

ब) मिलने उपयोगितावादात घातलेली भर

उत्तर – प्रास्ताविक – उपयोगितावादाचा अर्थ – उपयोगितावादात मिलने घातलेली भर – गुणात्मक फरक – मोजमाप कठीण – नैतिकतेवर भर – सामाजिक आशय – समारोप.

क) मिलचे लोकशाहीसंबंधीचे विचार

उत्तर – प्रास्ताविक – मतदारांची योग्यता – स्त्रियांना राजकीय आधार – खुली मतदान पद्धती – संसद – प्रमाणशीर मतदान पद्धती – समारोप.

ड) नाझीझमची वैशिष्ट्ये

उत्तर – प्रास्ताविक – समाजवाद व साम्यवादाला विरोध – वंशवाद – आत्यंतिक राष्ट्रवाद – हिंसेचे तत्त्वज्ञान – समारोप

प्र. ५. क्षेत्रीय कार्य – लोकशाहीचा अर्थ, वैशिष्ट्ये यांचे वर्णन करून 'वर्तमान भारतीय लोकशाही' पद्धतीवर दोन फुलस्केप पानांचे टिपण तयार करा. **गुण : २०**

आधुनिक राजकीय विचारप्रणाली (PC-403) - भाग – २

सत्र – ४

प्र. १. कार्ल मार्क्स यांचा ऐतिहासिक भौतिकवाद स्पष्ट करा. गुण : १५

उत्तर – प्रास्ताविक – ऐतिहासिक भौतिकवाद – भौतिकवाद – द्वंद्वात्मक भौतिकवाद – वर्गसंघर्षाचा सिद्धांत – अतिरिक्त मूल्यांचा सिद्धांत – मानवी प्रगतीचे टप्पे – १) अतिप्राचीन काळ– प्राचीन साम्यवाद २) प्राचीन काळ – मालक गुलाम अवस्था ३) सरंजामशाही ४) भांडवलशाही ५) श्रमिकांची हुकूमशाही ६) वर्गविरहित राज्यविरहीत समाज – समारोप.

प्र. २. माओवादाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. गुण : १५

उत्तर – प्रास्ताविक – संयुक्त आघाडीचा सिद्धांत – युद्धाची तत्त्वे – गनिमी कावा – सत्तेचा सिद्धांत – लोकशाहीवादी हुकूमशाही – ग्रामीण व शहरी विभागांचा सिद्धांत – जुन्यांचा विध्वंस – माओचा विसंगतीचा सिद्धांत – इच्छाशक्तीचे महत्त्व – कम्युन्स – हनुमानउडी – माओची सांस्कृतिक क्रांती – माओचा व्यवहारवाद – समारोप.

प्र. ३. पुढील प्रश्नांची २५–३० ओळींत उत्तरे लिहा. (कोणतीही दोन) गुण : १५

अ) चीनमधील मार्क्सवादी व्यवस्थेतील बदल सांगून चिनी साम्यवादापुढील आव्हाने स्पष्ट करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – चीनमधील माओवादी व्यवस्थेतील बदल – डेग झियाओ पेंग यांनी केलेले बदल – उदार आर्थिक धोरणास चालना – पाश्चात्त्यांच्या अनुकरणाची वृत्ती – आर्थिक समृद्धी – चिनी साम्यवादापुढील आव्हाने – शोषणरहीत समृद्धीचे ध्येय – चीनमधील असंतोष नियंत्रित ठेवणे – युवकांमधील स्वातंत्र्याकांक्षा – सत्तापरिवर्तन रक्तरंजित न होऊ देणे – समारोप

ब) लेनिनने मार्क्सवादात कोणती भर घातली?

उत्तर – प्रास्ताविक – भांडवलशाही व साम्राज्यवादासंबंधीचे विचार – क्रांतीचा सिद्धांत – शेतकऱ्यांची भूमिका युद्ध ही क्रांतीची दाई – क्रांतीनंतरच्या सुधारणा – समारोप.

क) लोकशाही सामाजवादाची प्रमुख तत्त्वे स्पष्ट करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – स्वार्थी व्यक्तिवादाला विरोध – पिळवणूक करणाऱ्या भांडवलशाहीला विरोध – खासगी उत्पादन क्षेत्रावर नियंत्रण – मूलभूत हक्कांची जपवणूक – समानतेचे तत्त्व –१) समान संधी २) पुरेशी संधी – लोकशाहीचा पाया व्यापक – समारोप.

ड) कार्ल मार्क्स यांच्या विचारांचे मूल्यमापन करा.

उत्तर – प्रास्ताविक – इतिहास एकात्म प्रक्रिया नाही – सर्व गोष्टींच्या मुळाशी भौतिकवाद नाही – आर्थिक घटकांवरील भर चुकीचा – युरोपीयन देशात प्रथम क्रांती नाही – समाजात दोन नव्हे तर अनेक वर्ग – अतिरिक्त मूल्याचा सिद्धांत अवाजवी – राज्य व धर्माचे महत्त्व कमी झालेले नाही – राष्ट्रवादापुढे साम्यवाद कमी महत्त्वाचा – समारोप.

प्र. ४. टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन) **गुण : १५**

अ) फेबियन समाजवाद

उत्तर – प्रास्ताविक – मार्क्सवादाला विरोध – भांडवलशाहीस सौम्य विरोध – राज्याची उपयुक्तता मान्य – लोकशाहीस पाठिंबा – सर्व वर्गांना प्राधान्य – मूल्यमापन – समारोप.

ब) समाजवादाचे भवितव्य

उत्तर – प्रास्ताविक – ब्रिटनमधील विचारवंतांची मते – चीनमधील बदल – रशियामधील बदल – पिळवणुकीविरुद्धचा लढा – भारत – समारोप.

क) लोकशाही समाजवादाचे गुण–दोष

उत्तर – प्रास्ताविक – गुण– १) नैतिक अधिष्ठान २) व्यक्तिस्वातंत्र्याचा विचार ३) समतेच्या तत्त्वाची कार्यवाही ४) समाजहिताला प्राधान्य. दोष – १) सत्तेचे केंद्रीकरण २) व्यक्तिविकासाला अडथळा ३) उत्पादन क्षेत्राला अहितकारक ४) उपभोक्त्यांचा तोटा ५) कामगारांच्या चळवळी – समारोप.

ड) स्वप्नाळू समाजवाद

उत्तर – प्रास्ताविक – पार्श्वभूमी – सेंट सायमन – विधायक नीतिमत्ता – उत्पादन क्षमतेवर समाजाचे नियंत्रण – संपत्तीविषयक विचार – रॉबर्ट ओवेन – आदर्श समाज (Utopian Community) – समारोप.

प्र. ५. क्षेत्रीय कार्य – पुढील प्रश्नांच्या आधारे भारतातील लोकशाही समाजवादावर दोन फुलस्केप पानांचे टिपण तयार करा. **गुण : २०**

१) भारताने लोकशाही समाजवादाचा स्वीकार केल्याचे राज्य घटनेतील संदर्भ २) त्या दृष्टीने भारताची धोरणे – शासकीय धोरणे – समाजातील मागास लोकांच्या विकासासाठी सरकारी धोरणे व कार्यक्रम. ३) इतर उपाययोजना ४) राजकीय पक्षांचे जाहीरनामे व कार्यक्रम ५) भारतातील सार्वजनिक जीवनामधील विषमता – आर्थिक व सामाजिक आता किती प्रमाणात कमी झाली आहे ? चर्चा करा. – समारोप.

***